

І. П. Приходько,
к. е. н., доцент, докторант, РВПС України НАН України

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ

Визначено виникнення й практичне використання педагогічних технологій у сучасних умовах. Узагальнено поняття освітньої технології. Досліджено проблеми побудови індивідуально орієнтованих технологій навчання у вищій педагогічній школі.

The origin and practical use of pedagogical technologies is certain in modern terms. The concept of educational technology is generalized. The problems of construction of the individually-oriented technologies of studies are explored at high pedagogical school.

Ключові слова: заклад освіти, механізм, педагогічний працівник, стратегія, технологізація, управління якістю.

ВСТУП

У теорії і практиці навчання у вищій педагогічній школі до теперішнього часу назрів ряд суперечностей:

— між абстрактним предметом навчально-пізнавальної діяльності (тексти, знакові системи, програми дій) і реальним предметом засвоєваної професійної діяльності, де знання не дані в чистому виді, а задані в загальному контексті виробничих процесів до ситуацій. При цьому, якщо в навчальній діяльності інформація є її предметом, то у професійній діяльності вона повинна перетворитися в засіб регуляції останньої, тобто в знання;

— між цілісністю змісту професійної діяльності й оволодінням її студентом через безліч предметних галузей (наук, навчальних предметів);

— між способом існування професійної діяльності як процесу і її представленістю в навчанні у вигляді статичних систем готових знань і алгоритмів дій, що підлягають запам'ятовуванню;

— між суспільною формою існування професійної діяльності, колективним характером праці, що припускають міжособистісну взаємодію й спілкування працівників, та індивідуальною формою її засвоєння студентами;

— між залученням у процеси праці всієї особистості фахівця на рівні творчого мислення й соціальної активності та опорою у спілкуванні, насамперед на процеси уваги, сприйняття, пам'яті (когнітивні функції);

— між "відповідною" позицією студента (цілі задаються викладачем, студент відповідає на його запитання, розв'язує завдання, активний "за дозволом" викладача) і принципово ініціативною у предметному й соціальному змісті позицією майбутнього вчителя;

— між спрямованістю змісту навчальної діяльності до минулого соціального досвіду й орієнтацією студента на майбутній зміст професійної діяльності, на невідомі ще ситуації й умови педагогічної праці.

Тим часом класична динаміка вищої школи з її сформованими закономірностями, принципами, формами й методами навчання не завжди, оперативно реагує на

обґрунтування процесів у ВНЗ, а часто і стримує впровадження нових прийомів і способів навчання. Загальна динаміка залишається занадто теоретичною, методика навчання — занадто практичною. Потрібна проміжна ланка, яка дає змогу в дійсності зв'язати теорію та практику. Функції прикладної дидактики, очевидно, може взяти на себе технологія навчання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Масове впровадження педагогічних технологій припадає на початок 60-х років (Дж. Кэррол, Б. Блум, Д. Брунер, Д. Хамблін, Г. Гейс, В. Коскареллі та ін.).

Теорія й практика здійснення технологічних підходів до навчання на теренах колишнього СРСР відбита у працях Ю.К. Бабанського, В.П. Беспалько, П.Я. Гальперіна, М.В. Кларіна, Л.Н. Ланди, А.Г. Ривіна, Н.Ф. Тализіної, Н.Е. Щуркової та ін.

Технології педагогічної освіти досліджують В.І. Андрєєв, С.І. Архангельський, М.М. Левіна, Н.Д. Нікандров, О.П. Околелов, В.В. Серіков, В.А. Сластьонін, А.І. Уман та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— охарактеризувати процес виникнення й практичного використання педагогічних технологій у сучасних умовах;

— узагальнити поняття освітньої технології;

— дослідити проблеми побудови індивідуально орієнтованих технологій навчання у вищій педагогічній школі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Слід зазначити, щобиля витоків технологізації педагогічного процесу стояв А.С. Макаренко, який сміливо використовував поняття педагогічної техніки. У "Педагогічній поемі" він писав: "Наше педагогічне виробництво ніколи не будувалося за технологічною логікою, а завжди за логікою моральної проповіді... Саме тому у нас просто відсутні всі важливі відділи виробництва: техно-

логічний процес, облік операцій, конструкторська робота, застосування кондукторів і пристосувань, нормування, контроль, допуски, бракування" [5 с. 149].

Які спонукальні причини, що породжують виникнення й практичне використання педагогічних технологій у сучасних умовах? На наш погляд, це:

— необхідність впровадження в педагогіку системно-діяльнісного підходу, систематизація способів навчання у школі і ВНЗ;

— потреба у здійсненні індивідуально орієнтованого навчання у всіх ланках освітньої системи, заміни малоефективного вербального способу передачі знань;

— можливість експертного проектування технологічного ланцюжка процедур, методів, організаційних форм взаємодії учнів і вчителів, що забезпечують гарантовані результати навчання у ВНЗ і які знижують негативні наслідки роботи малокваліфікованого вчителя.

Поняття технології міцно ввійшло в суспільну свідомість у другій половині ХХ сторіччя й стало своєрідним регулятором наукового і практичного мислення. Його регулятивний вплив полягає в тому, що воно дослідників і практиків у всіх сферах, у тому числі в галузі освіти, спонукає [3, с. 152]:

1) знаходити підставу результативності діяльності;

2) мобілізувати кращі досягнення науки й досвіду, щоб гарантувати необхідний результат;

3) будувати діяльність на інтенсивній, тобто максимально науковій, а не екстенсивній основі, що веде до не виправданих витрат сил, часу й ресурсів;

4) приділяти велику увагу прогнозуванню і проектуванню діяльності з метою запобігання її корекції по ходу виконання;

5) використовувати всі зростаючі ступені новітніх інформаційних засобів, максимально автоматизувати рутинні операції і т. ін.

Іншими словами, технологічність стає домінуючою характеристикою діяльності людини, означає перехід на якісно новий щабель ефективності, оптимальності, наукоємності порівняно із традиційним поняттям "методика". Технологія — не данина моді, а стиль сучасного науково-практичного мислення.

Поняття технології відбиває спрямованість прикладних досліджень (у тому числі й педагогічних) на радикальне вдосконалення людської діяльності, підвищення її результативності (у змісті гарантії ціледосягнення), інтенсивності, інструментальності, технічної озброєності. Технологія в будь-якій сфері — це діяльність, що максимально мірою відбиває об'єктивні закони даної предметної сфери тому найбільше забезпечує для даних умов відповідність результату діяльності попередньо поставленим цілям. Відмінність педагогічних технологій від сфер матеріально-технологічної або інженерної діяльності зумовлена специфікою навчальної предметної галузі. Зокрема, тим, що сфера педагогічної діяльності не може бути охарактеризована чітким предметним полем, однозначним набором функцій, окремістю характерних професійних дій від спонтанного спілкування, переживання. Операційний бік педагогічної діяльності не може бути відділений від її індивідуально-суб'єктивних параметрів, раціональна регуляція — від емоційної. Суб'єктивність, відстрочення, варіативність результату не дає змоги забезпечити такий самий рівень його передбачуваності й гарантованості, як в інженерно-технічних галузях [1, с. 55; 2, с. 33].

Навколо поняття освітньої технології в усьому світі

ведуться серйозні дискусії, що не дає можливості дати йому однозначне, загальноприйняте визначення. У якості основних характеристик педагогічної технології освіти дослідники називають її системність, концептуальність, науковість, інтегративність, гарантованість результату, відтворюваність, ефективність, якість навчання, його вмотивованість, новизну, алгоритмічність, інформаційність, оптимальність, можливість тиражування й перенесення в нові умови.

Таке різноманіття беззперечних характеристик вимагає визначити якусь узагальнену інваріантну ознаку технології, що відбиває її сутність. У якості такої виступає законність технології.

Технологія — це педагогічна діяльність, що максимально реалізує в собі закони навчання, виховання й розвитку особистості, тому забезпечує її кінцеві результати. Чим більше зрозумілі й реалізовані ці закони, тим вище гарантія результату. Критерій законності має відповідати всім провідним ознакам технології навчання. Наприклад, про відтворюваність технології можна говорити лише в тому разі, коли це відповідає закономірностям індивідуальності, суб'єктивності учасників освітнього процесу, а системність та інформаційність технології не повинні суперечити "авторській", реактивній, імпровізаційній природі освітнього процесу [6, с. 24].

З огляду на це можна запропонувати наступне визначення категорії технології навчання. Ми уточнили, що технологія навчання — це закономірна педагогічна діяльність, що реалізує науково обгрунтований проект дидактичного процесу і володіє більш високим ступенем ефективності, надійності й гарантованості результату, ніж це має місце за традиційних методик навчання.

Педагогічна технологія — це впорядкована сукупність дій, операцій і процедур, які інструментально забезпечують досягнення прогнозованого й діагностованого результату в мінливих умовах освітньо-виховного процесу.

У якості критеріїв того, що діяльність викладача в деякому фрагменті педагогічного процесу (під час засвоєння теми, навчального предмета або міжпредметного комплексу) протікає на технологічному рівні, можуть бути виділені наступні:

— наявність чіткої й діагностично заданої цілі, тобто коректно-вимірною подання понять, операцій, діяльності, студентів як очікуваного результату навчання, способів діагностики досягнення цієї мети;

— подання досліджуваного змісту у вигляді системи пізнавальних і практичних завдань, орієнтовної основи і способів їхнього розв'язання;

— наявність досить твердої послідовності, логіки, певних етапів засвоєння теми (матеріалу, набору професійних функцій тощо);

— вказівка на способи взаємодії учасників навчального процесу на кожному етапі (викладача і студентів, студентів один з одним), а також їхньої взаємодії з інформаційною технікою (комп'ютером, відеосистемою і т.ін.);

— мотиваційне забезпечення діяльності викладача і студентів, засноване на реалізації їхніх особистісних функцій у цьому процесі (вільний вибір, креативність, змагальність, життєвий і професійний зміст);

— вказівка меж алгоритмічної і творчої діяльності викладача, припустимого відступу від однакових правил;

— застосування в навчальному процесі новітніх засобів і способів опрацювання інформації.

Технології навчання проектують механізм керуван-

ня перетворенням і розвитком особистості фахівця (за допомогою пізнавально-інструментальної сукупності дій викладачів і студентів). При цьому змістовно-інформаційний аспект керування визначається переважно освітніми технологіями, а процесуальний — технологіями навчання, хоча чіткі розмежування цих технологій у науці не встановлені. Усі відомі моделі керування реалізуються в навчальних системах за допомогою ефективних стратегій розв'язання учбово-пізнавальних завдань і тим самим безпосередньо інтегруються в інтелектуальні й ціннісні структури цілеспрямованої людської діяльності.

Стратегією сучасної педагогічної освіти є суб'єктивний розвиток і саморозвиток особистості вчителя, здатного не тільки обслуговувати наявні педагогічні й соціальні технології, а й виходити за межі нормативної діяльності, здійснювати інноваційні процеси, процеси творчості в широкому змісті. Ця стратегія втілюється в принциповій спрямованості змісту й форм навчального процесу вищої педагогічної школи на пріоритет індивідуально орієнтованих технологій педагогічної освіти.

На жаль, в Україні відбувається відчуження вчителя від ціннісних властивостей педагогічної діяльності як особливого виду духовного виробництва найвищої з існуючих цінностей — людини. Драматизм цієї ситуації збільшується тим, що сформована система педагогічної освіти не блокує цей руйнівний процес, зберігає багато в чому безособовий характер, тиражує досить поширені у шкільній практиці інструментально-нормативну рецептурність, стереотипи, що позбавляють діяльність учителя духовно-моральних підстав.

До того ж наукова думка ще не дає однозначної й аргументованої відповіді на запитання про сутність психолого-педагогічних умов, що забезпечують процес розроблення та впровадження особистісно орієнтованих технологій у систему вищої педагогічної освіти [4, с. 9].

Дані проведеного контент-аналізу дають змогу стверджувати, що в основу розроблення індивідуально орієнтованих педагогічних технологій має бути покладений діалогічний підхід, що визначає суб'єкт-суб'єкту взаємодію та збільшення міри волі учасників педагогічного процесу, самоактуалізацію й самопрезентацію особистості майбутнього вчителя. Технології цього типу передбачають перетворення суперпозиції викладача й субординізованої позиції студента в особистісно рівноправні позиції. Таке перетворення пов'язане з тим, що викладач не стільки вчить і виховує, скільки актуалізує, стимулює студента до загального й професійного розвитку, створює умови для його саморуку. Природно, це зажадає відмови від рольових масок і включення у взаємодію емоційно-ціннісного досвіду викладача і студента.

Міра ефективності індивідуально орієнтованих педагогічних технологій суттєво залежить від того, якою мірою представлена в них людина у її різноманітній суб'єктивності й суб'єктивності, як враховані її професійно-психологічні особливості, які перспективи їхнього розвитку або згасання. Звідси — пріоритет суб'єктивно-знаннєвого навчання порівняно з інформаційним навчанням, спрямованість на формування у студентів суб'єктивної картини світу на відміну від однозначних "програмних" подань, діагностика особистісного розвитку, ситуаційне проектування, розумово-пошуковий діалог, включення навчальних завдань у контекст життєвих проблем.

Побудові індивідуально орієнтованих технологій навчання у вищій педагогічній школі повинні передувати

серйозні дослідження таких проблем, як:

1) описання і вимірність педагогічних цілей, засобів, результатів;

2) співвідношення особистісних і логіко-процесуальних компонентів педагогічної діяльності, можливості включення індивідуальних психологічних характеристик викладачів у структуру педагогічних технологій, тобто додання їй авторського індивідуально орієнтованого характеру;

3) готовність змісту освіти до технологічної форми його викладу. У більшості випадків навчальні курси настільки некоректні, розпливчасті, логічно не оформлені, що навіть неможливо вималювати шлях їхнього реального технологізування.

Разом з тим, незважаючи на відомі труднощі, можна вказати наступні тенденції розвитку навчального процесу у ВНЗ, що виводять його на більш технологічний рівень, а саме:

— зростання діагностичності (вимірності) у поставці освітніх цілей, оцінюванні результатів навчання;

— перехід від екстенсивної до інтенсивної організації навчання, тобто до досягнення вищих результатів не за рахунок "сидіння над проблемою", "обов'язкових нотацій", "додаткових занять", "переекзаменувань", а на основі використання новітніх досягнень дидактики, психології, інформатики;

— зростання наукоємності проектів і моделей навчальної діяльності, заснованих на моделюванні професійних ситуацій, на оволодінні професійним досвідом в умовах імітації ділової гри.

В основі розроблення інноваційних освітніх технологій лежить проектування високоефективної навчальної діяльності студентів і управлінської діяльності викладачів. Логіку такого проектування у найзагальнішому вигляді можна уявити в наступний спосіб.

1. Описання у спостережуваних характеристиках і вимірних параметрах очікуваного результату навчання (ступінь володіння поняттями, способами діяльності, характеристики інтелектуального розвитку тощо).

2. Визначення природи, складу, проявів тих психологічних процесів (орієнтованих, логічних, креативних, емоційних, розумовотворчих та ін.), які повинні бути актуалізовані у свідомості студентів, щоб наслідком їх став прояв тих новоутворень, які спроектовані з метою навчального процесу.

3. Обґрунтування змісту тієї предметної діяльності, на основі якої можуть бути актуалізовані спроектовані психічні процеси, розроблення тих ситуацій спілкування, які можуть привести студентів до набуття потрібного пізнавального й професійного досвіду.

4. Розроблення змістовної і процесуальної сторін нової технології: подання досвіду, що підлягає засвоєнню у вигляді системи пізнавальних або практичних завдань, пошук спеціальних дидактичних процедур його засвоєння (організація індивідуальної й колективної навчальної діяльності, імітаційних моделей досліджуваних процесів, навчально-ділових ігор).

5. Виявлення логіки предмета; розвиток навчальних ситуацій з метою перенесення освоюваного досвіду на нові сфери діяльності.

6. Розроблення процедур контролю, діагностики, виміру якості засвоєння, способів індивідуальної корекції навчальної діяльності.

Вивчення масового досвіду вищої школи дає змогу виділити ряд тенденцій розвитку технологій навчання,

таких як:

- зростання діагностичності, інтенсивності, соціально-ігрової контекстності, діалогічності; моделювання професійних ситуацій;

- проектування дидактичних функцій у єдності з комунікативними й індивідуально-значеннєвими;

- модульність, міжпредметність, суб'єктивність і вибірковість; підвищення ролі творчої індивідуальності педагога.

До базових технологій професійної підготовки студентів належить і технологія контекстного навчання. Сутнісною характеристикою такого навчання є послідовне моделювання всієї системи форм, методів і засобів навчання (традиційних і нових), предметного й соціального змісту засвоєної студентами професійної діяльності за допомогою трьох типів взаємозалежних моделей: семіотичної, імітаційної і соціальної. У своїй сукупності вони являють собою динамічну модель переходу від навчальної до професійної діяльності.

В умовах єдиного інформаційного середовища відбувається природне об'єднання понятійного апарату, що дає змогу глибше засвоювати матеріал, бачити його у всіх зв'язках і залежностях. Природно, така робота не може бути проведена без глибокого психолого-педагогічного аналізу як самого змісту освіти, так і питань входження викладача й того, кого навчають, в інформаційно-комп'ютерне середовище.

Це вимагає програмно-методичного забезпечення навчального процесу. Розробки останніх років дають змогу по-новому розглядати питання використання комп'ютерної техніки (можливість об'єднання аудіо-, відео- й інших засобів у єдиному комп'ютерному комплексі, який підключено як до локальних, так і до загальних мереж з метою доступу до інформації). Процесом комп'ютеризації навчання необхідно керувати, віддаючи людині людське, машині — машинне.

Освітня практика породжує складне й суперечливе різноманіття методів, методик, технік і технологій навчання у вищій школі. Однак методологічно невірно і практично неможливо брати їх на озброєння. Зберігає свою актуальність висловлена К.Д. Ушинським думка про те, що передавання готових порад, які не залежать від конкретних умов навчання й виховання, не можливе, передається ідея, яка виведена з досвіду, але не самий досвід. Надійну основу для переконливого відтворення і творчого присвоєння передового досвіду, для пошуку й прийняття інноваційних рішень створює професійно-технологічна культура викладача вищої школи.

Головне в динаміці професійно-технологічної культури викладача вищої школи — виявлення й використання свого особистого потенціалу як системотворчого фактора авторської педагогічної системи, сходження від окремих педагогічних функцій (дій, ситуацій) до їхньої системи, від типових технологій до індивідуально-креативних.

Як суб'єкт професійно-технологічної культури вузівський викладач має наступні критеріальні й рівневі характеристики:

- діапазон професійного педагогічного мислення, його категоріально-понятійний і концептуальний апарат;

- орієнтування у сфері навчального предмета, рівень володіння ним; здатність до трансформації предметного змісту в діяльнісно-комунікативній формі;

- мотиваційна і практична готовність до різних педагогічних функцій;

- володіння сучасними технологіями, виконання різних педагогічних функціонально-розвивальних, особистісно-формувальних функцій педагогічного аналізу, проектування експертизи;

- дослідницький потенціал викладача;

- саморозвивальна активність педагога.

Формування й функціонування професійно-технологічної культури викладача вищої школи забезпечуються за допомогою наступної сукупності психолого-педагогічних умов:

- становлення індивідуально-творчої концепції педагогічної діяльності і її змісту, формування цілісності педагогічної діяльності (єдність навчання, виховання й розвитку);

- розвиток рефлексивної й суб'єктної позиції викладача; включення викладачів у інноваційну діяльність;

- орієнтація на прогресивний варіант індивідуально-творчої самореалізації;

- диференціація й індивідуалізація у процесі підвищення науково-педагогічної кваліфікації всередині ВНЗ;

- впровадження варіативних форм підвищення професійно-педагогічної культури викладачів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз досвіду й дослідницького матеріалу приводить до висновку, що зі зміною освітніх парадигм у вищій педагогічній школі закономірно здійснюється перехід до нових технологій навчання, орієнтованим не на пріоритет знання й виконання, а на варіативність, суб'єктивність, індивідуально-творчі, індивідуально-центровані форми й методи підготовки фахівців.

Головний чинник упровадження процедур управління якістю — якість персоналу. Важливими є підготовка і мотивація персоналу ВНЗ, школи, профтехучилища, усвідомлення кожним співробітником своєї ролі, відповідальності й повноважень. Досвід діяльності вищої школи показує, що кожен співробітник вищого навчального закладу має брати участь у досягненні високої якості підготовки фахівців. Система управління якістю не може бути ефективною тільки за рахунок кількох зацікавлених співробітників. Діяльність усіх викладачів, кафедр та інших підрозділів ВНЗ повинна спрямовуватися на досягнення цієї мети.

Література:

1. Благун І.Г., Чуй І.Р., Клец І.Р., Пасічницька Ю.В. Бюджетний механізм держави (загальна теорія): навч. посібник. — К., 2003. — 240 с.
2. Кремін В. Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації // Вища школа. — 2004. — № 5—6. — С. 32—39.
3. Крутова А., Топоркова О. Сучасні інформаційні технології та їх роль у підготовці фахівців // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Зб. наук. пр. — Львів: ЛДУ БЖД, 2006. — С. 150—154.
4. Кряжев П. Зарубіжний досвід реформування освіти // Науковий світ. — 2004. — № 12. — С. 8—10.
5. Макаренко А.С. Собрание сочинений: в 5 т. / А.С. Макаренко. — М.: Правда, 1971. — 570 с.
6. Робак О.М. Особливості кредитування освітянських послуг в умовах ринкової економіки України // Актуальні проблеми економіки. — Київ, 2003. — №5(23). — С. 23—29.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2010 р.